

Heivlinder

Hipparchia semele

De heivlinder is een vrij schaarste standvlinder. Hij vliegt in één generatie tussen eind juli en eind augustus bij schrale graslanden met een gevarieerde vegetatie in de kuststrook en in heidegebieden in het binnenland. De rups is markant gestreept.

Levenswijze en gedrag

De waardplant van de heivlinder is vooral schapengras maar ook andere grassen die in schrale graslanden voorkomen, zoals struis- en zwenkgrassen, worden gebruikt. Na de paring duurt het nog 14 tot 18 dagen voordat de eitjes rijp zijn; de meeste eitjes zijn dus pas in de laatste decade van augustus rijp. Om eitjes af te zetten, landt het vrouwtje op de grond en loopt naar een geschikte plek. Ze worden vlakbij de bodem afzonderlijk afgezet op groene of dorre delen van een waardplant. Ook zet ze de eitjes wel eens op ongeschikte planten, korstmossen of takjes af. Het vrouwtje selecteert hierbij op de structuur van de vegetatie en heeft een voorkeur voor graspollen omringd door kale bodem of een lagere begroeiing. De rupsen verbergen zich overdag in graspollen en eten vooral 's nachts. Ze overwinteren diep verscholen in een graspol en eten dan bij zacht weer ook overdag. De daaropvolgende voorzomer groeien de rupsen verder. Zij verpoppen zich in een kleine holte, ongeveer één cm onder de grond, die zij met een zijden spinsel hebben bedekt. (VEREIJKEN 1988, TAX 1989, BINK 1992, MAES & VAN DYCK 1999).

Begin juli komen de eerste vlinders tevoorschijn. De dichtheid op de vliegplaatsen is hoog, zo'n 12 tot 84 exemplaren per ha. In hun droge, warme leefgebied kan de temperatuur hoog oplopen. De vlinders zoeken verkoeling in de schaduw van struweel of boompjes en draaien met de kop in de richting van de zon, zodat het lichaamsoppervlak dat beschonen wordt zo klein mogelijk is. Bij koeler weer richten ze het lichaam juist dwars op de zon zodat het grootste deel warmte opvangt. Zij voeden zich met boomsappen van berken of eiken en met nectar van diverse kruiden zoals struikhei en akkerdistel; langs de kust vooral lamsoor en, indien aanwezig, blauwe zeedistel. Vooral vrouwtjes hebben veel nectar nodig. Mannetjes verschijnen enkele dagen eerder dan vrouwtjes. Ze verdedigen een territorium vanaf een boomstam of een open plek. Alle indringers worden aangevallen, of het nu vlinders, zweefvliegen, mensen of dwarrelende bladeren zijn. Wanneer het een soortgenote blijkt te zijn, achtervolgt het mannetje haar. Een paringsbereid vrouwtje landt op de grond, waarna het mannetje tegenover haar plaatsneemt en begint te baltsen. Het mannetje klappert daarbij met de vleugels, richt zich hoog op de poten, opent zijn vleugels en buigt zich voorover. Dan sluit hij de vleugels en klemt een of beide voelsprietten van het vrouwtje daartussen. Daarna beweegt hij achteruit totdat de voelsprietten weer los laten en loopt zijdelings om het vrouwtje heen en begint te paren. (MELIUSE 1941A, B, TINBERGEN 1941, TINBERGEN ET AL. 1942, VEREIJKEN 1988, TAX 1989, THOMAS & LEWINGTON 1991, VAN SWAAIJ 2003).

Vliegtijd en overwintering

De heivlinder vliegt in één generatie tussen 21 juli en 31 augustus, de uiterste vliegdata zijn 31 mei (twee eerdere waarnemingen op 3 april en 4 mei lijken onwaarschijnlijk) en 17 oktober. De soort overwintert als halfvolgroeide rups.

Leefgebied

De heivlinder is te vinden op droge heide, droge heischrale graslanden, stuifzanden en open duinen. In het buitenland, mogelijk vroeger ook in Nederland, leeft de soort ook in kalkgraslanden, meestal in veel lagere dichtheden. Hij heeft een voorkeur voor een open en afwisselend landschap; in uitgestrekte paarse heidevelden komt de soort niet voor. In het leefgebied moet voldoende nectar te vinden zijn en plaatsen met een kale bodem. Een enkele struik of boom biedt de vlinders beschutting en schaduw tijdens warm weer. (VEREIJKEN 1988, TAX 1989).

Mobiliteit, verspreiding en trend

De heivlinder is een mobiele vlinder die relatief vaak buiten zijn leefgebied wordt gevonden. In 1992 en 2003 werd de soort in grote aantallen in tuinen rondom de Veluwe gezien. Ook zijn er meldingen van zwervers die meer dan 15 km hebben afgelegd; in Zuid-Frankrijk is zelfs trek waargenomen. Het blijkt dat zowel mannetjes als vrouwtjes in gelijke mate zwerven. (FELIWEIL 1976, RICHTER 1992, DENNIS ET AL. 1998, MAES ET AL. 2004)

Open grasland bij heide op het Mantingerzand (DR).

Open grassland near heathland on Mantingerzand (prov. of Drenthe).

DEZE SOORT IS GESPONSORD DOOR:
René, Clemy en Stella Marcelis,
Castricum.

De heivlinder komt alleen in Europa voor, van Ierland en Portugal tot de Oeral, en van Midden-Scandinavië tot Spanje en Sicilië. In Nederland is het verspreidingsgebied tussen het begin van de vorige eeuw en 1965 min of meer gelijk gebleven. Sindsdien is het in circa 20 jaar tijd gehalveerd. De vlinder komt nu niet meer voor in de Achterhoek en de stand is aanzienlijk verslechterd in Twente en Limburg. Sinds 1985 is het verspreidingsgebied min of meer stabiel. Wel heeft de soort zich in de duinen enigszins uitgebreid. In 1995, 1997 en 2000 werd hij in het Lauwersmeer gezien. Daartegenover staat dat de heivlinder in het binnenland licht achteruitgaat. Nu is de heivlinder een vrij schaarse standvlinder langs de gehele kust en in veel heideterreinen in het noorden, oosten en zuiden van het land.

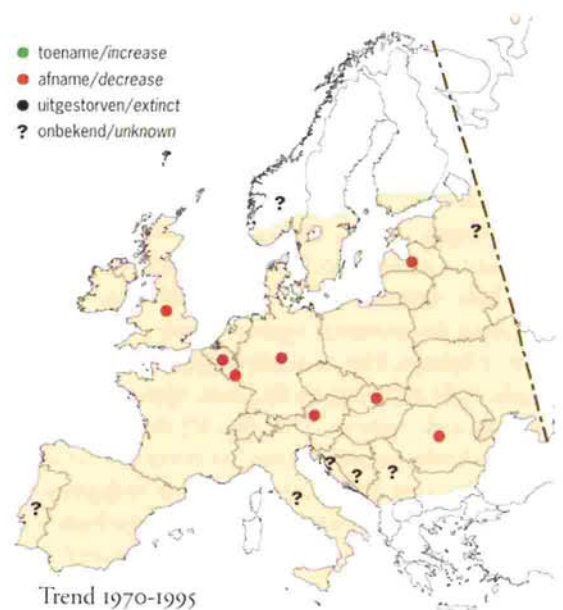
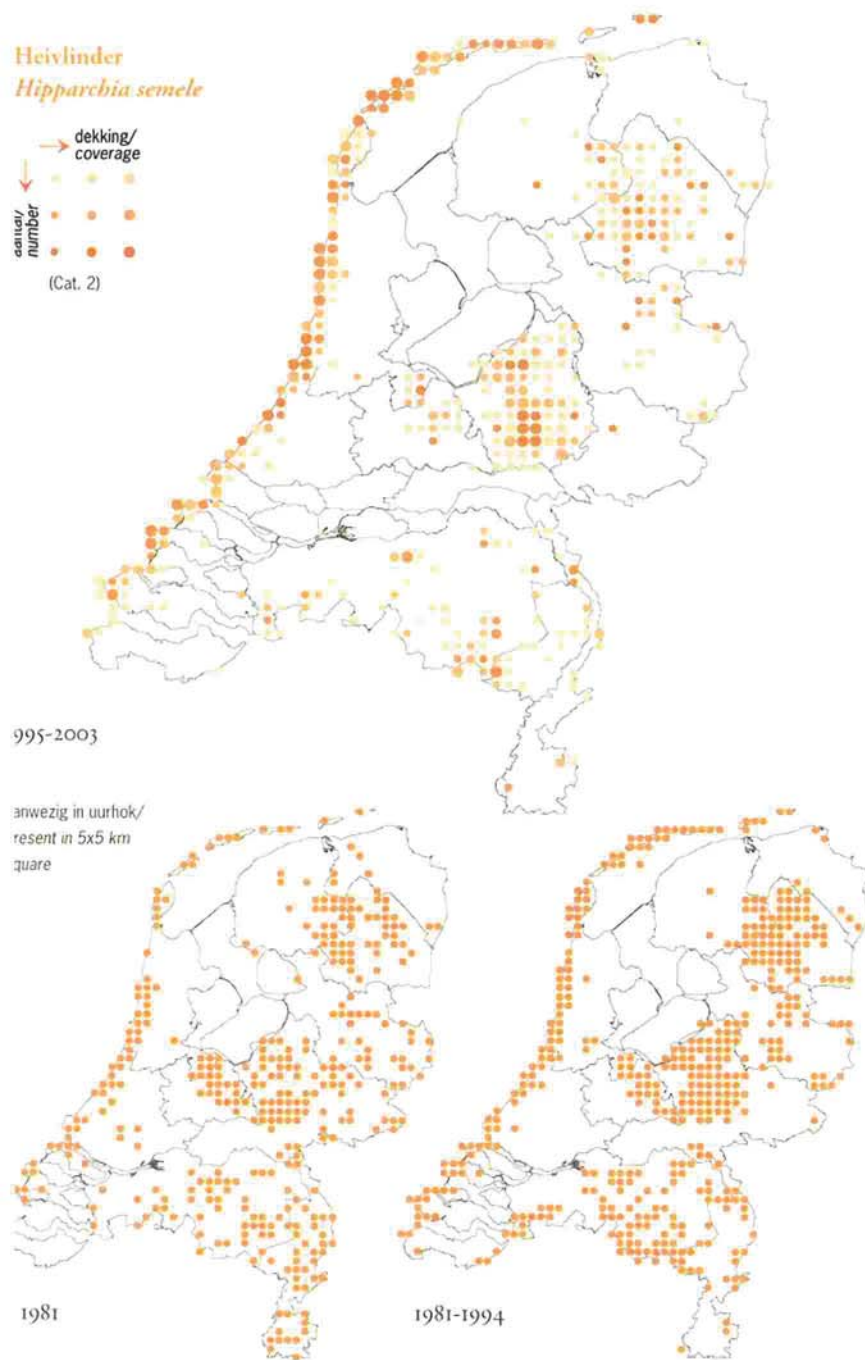
Tot 2002 bleek uit het Landelijk Meetnet Vlinders dat de aantallen in de duinen min of meer stabiel waren, maar de aantallen in het binnenland sterk achteruit gingen. Vooral op de Noord-Nederlandse heiden ging het in deze periode slecht met de soort. Maar sinds 2002 gaat het ook slechter in de duinen en vertoont de soort overal een sterke afname. (VAN SWAAY & GROENENDIJK 2005).

Bescherming

De heivlinder staat als 'gevoelig' op de Rode Lijst. Hij komt uitsluitend in Europa voor, maar is niet bedreigd. Uit negen van de 34 landen waar de soort voorkomt, wordt een achteruitgang gemeld en hij staat op de Vlaamse, Waalse en Duitse Rode Lijst.

In het binnenland is de vlinder op veel plaatsen verdwenen door veranderd beheer van heidevelden. Doordat de begrazing werd stopgezet veranderden de heidevelden in monotone vegetaties waarin de vlinder niet kan leven. Door vermeting vergaasten grote delen en verdwenen de open plaatsen waar de geschikte waardplanten groeien. Ook gaat de soort achteruit door uitbreiding van het niet-inheemse mos grijs kronkelsteelje of tankmos *Campylopus introflexus*. Deze soort vormt harde ondoordringbare plakmaten die woekeren in de geschikte biotoop.

Voor het behoud is het wenselijk dat er meer variatie in heidevelden komt. De geschikte biotoop bestaat uit een mozaïek van kale plaatsen met verspreidstaande polletjes gras, lagere stukken van heide, gras en korstmoss, enkele bomen en voldoende nectarplanten. Dit kan verkregen worden door plaatselijk te plaggen of gefaseerd te maaien. In grotere gebieden kan extensieve recreatie of extensieve begrazing een geschikte beheervorm zijn. In de duinen groeien steeds meer plaatsen dicht met struweel. Hierdoor neemt het oppervlak stuivend zand, open duin en schraal duingrasland af en ontstaat er minder leefgebied. Nu verschuift het voorkomen daar steeds verder in de richting van de, nog stuivende, eerste duinenrij. In de binnenduinen kan de vlinder zich nauwelijks meer voortplanten. Ook daar heeft extensieve begrazing een positief effect op het voorkomen. (WALLIS DE VRIES & RAEMAKERS 2001).

Profiel van de heivlinder

Voedsel rupsen Vooral schapengras *Festuca ovina*.

Voedsel vlinders Nectar van verschillende kruiden of boomsappen.

Vliegtijd vlinders Eén generatie tussen midden juli en eind augustus.

Duur stadia Ei: 15-23, rups: 270-300, pop: 30-36, vlinder: 21-42, rijpingsduur ei: 14-18 dagen.

Overwinteringsfase Halfvolgroeide rups.

Leefgebied Droge (hei)schrane graslanden.

Mobiliteit Mobiel.

Dichtheid Hoog, ca. 12 tot 84 exemplaren per ha.

Status Vrij schaarse standvlinder.

Rode Lijst Gevoelig.

Europese status Niet bedreigd.

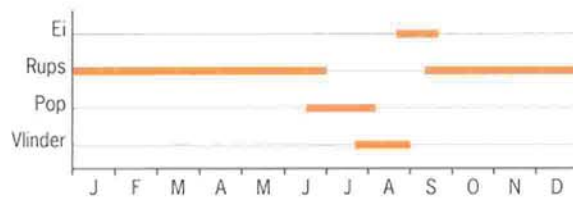
Knelpunten verspreiding Dichtgroeien leefgebied.

Verwachting toekomst Schaarse standvlinder.

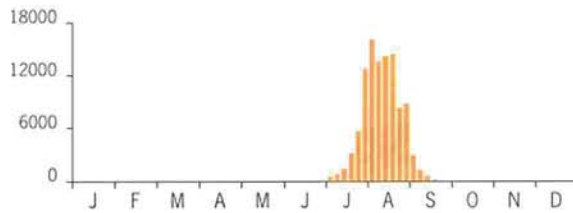
Beschermingsmaatregelen Openhouden leefgebied door plaggen, extensieve begrazing of gefaseerd maaien.

Toekomst

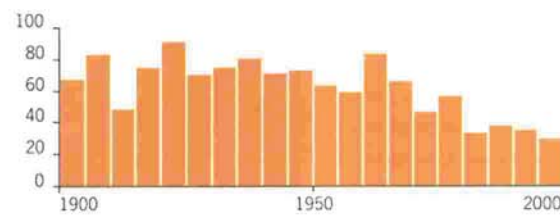
De heivlinder wordt snel zeldzamer. Door toepassing van de genoemde maatregelen zal hij zich op veel plaatsen handhaven en zich mogelijk uitbreiden.

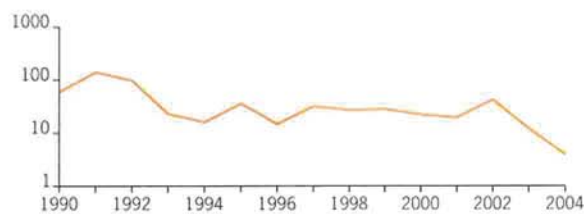
Stadia-diagram /
Life cycle diagram
(respectively egg, caterpillar,
pupa, imago)

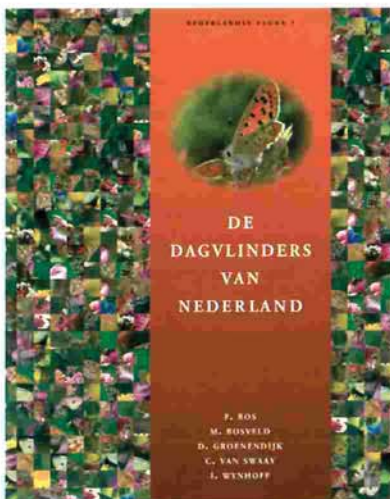
Vliegtijd /Flight period

Trend 1900-2000

Trend 1992-2004:
Sterke afname /Steep decline

VOORPUBLICATIE UIT NEDERLANDSE FAUNA DEEL 7

Het artikel over de Heidevlinder is een voorpublicatie uit het boek *De dagvlinders van Nederlandse* dat begin september verschijnt. Deel 7 uit de serie *Nederlandse Fauna* is een uniek standaardwerk over alle soorten dagvlinders van Nederland. Het bijna vierhonderd pagina's tellende boek biedt alle gegevens over de biotoop, levenswijze, verspreiding, determinatie, bedreiging, bescherming en beheer, geïllustreerd met foto's, verspreidingskaarten en overzichtelijke grafieken.

Het boek *De dagvlinders van Nederland* is een uitgave van Naturalis, EIS-Nederland en de KNNV Uitgeverij. ISBN 90-5011-227-7.

De verkoopprijs is € 49,94 (KNNV-ledenprijs € 44,95). Op dit moment geldt een speciale voorintekensprijs van € 40,-. Deze actie is geldig tot 1 september 2006!

De balts van de heivlinder werd al in de dertiger jaren van de vorige eeuw beschreven door de bioloog Niko Tinbergen. *Courtship of H. semele was already described in 1930s by the Dutch entomologist Niko Tinbergen.*

De auteurs van het boek *De dagvlinders van Nederland* zijn Frank Bos, Marja Bosveld, Dick Groenendijk, Chris van Swaay en Irma Wynhoff.